

Fortsatte Meddelelser om Roskilde Domprovsti 1866.

Af Bjørn Kornerup.

Medens de Efterretninger, der i forrige Bind af nærværende Tidsskrift (6. R. I, 686—704) blev meddelt om Besættelsen af Roskilde Domprovsti 1866, for en væsentlig Del var hentet fra officielle Aktstykker, er der senere blevet givet Meddelelsen Tilladelse til at benytte det Stof, der findes til Oplysning om denne Sag i det af H. L. Martensen efterladte Privatarkiv¹, som siden Udgivelsen af sidste Hefte af »Kirkehistoriske Samlinger« er blevet skænket til Det kongelige Bibliotek.

Som særlig vigtig i denne Forbindelse maa fremhæves den store Samling Breve, som Martensen i en lang Aarrække lige fra 1848 til sin Død har tilskrevet sin nære Ven Gude. De tilsvarende Breve fra Gude til Martensen findes derimod desværre ikke mere, da de efter Martensens Død blev tilbageleverede Gude og senere er blevet tilintetgjorte². Ved en Gennemgang af de bevarede Breve fra Martensen viser det sig, at intet af, hvad der var udtalt i Indledningen til det nævnte Bidrag, er blevet omstødt, men at flere af de der fremsatte Formodninger er blevet hævet til Vished³, og desuden, at der — som det var at

¹) Jeg bringer Politimester T. Martensen-Larsen, Tønder, og Overbibliotekar, Dr. phil. Carl S. Petersen min ærbødige Tak for den meddelte Tilladelse. — Brevenes Signatur er nu Ny kgl. Saml., 4°, 3450.

²) Efter privat Oplysning.

³) Saaledes Formodningerne om Kildeværdien af et Brev fra Fru Heiberg og om Martensens daværende ikke alt for høje Vurdering af P. C. Rothe (anf. Sted S. 688) samt om Martensens store Indflydelse som kgl. Confessionarius (sst. S. 689).

vente — paa Grundlag af det nye Brevmateriale kan fremdrages en Række supplerende Træk, der paa en ejendommelig Maade belyser Sagens Forhistorie. Tilmed tegner Brevene et smukt Billede af Martensens Holdning i hele dette Spørgsmaal. De viser ham som den alvorlige og stærkt ansvarsbevidste Personlighed, han var, som en Mand, der først og fremmest saa paa Helhedens Vel, og som med sit vide Syn forbandt en ikke ringe Evne til karakterfuld Fastholden ved det Standpunkt, han efter samvittighedsfuld Overvejelse var naaet til, ganske uden Hensyn til, om det vilde afføde flere eller færre Ubehageligheder for ham selv. Men den samme Fasthed, med hvilken han optraadte overfor Ministerium og Kongehus, viste han ogsaa i Forholdet til den ham saa nært staaende Gude, hvem han ikke blot i ydre Henseende var en værdifuld Støtte, men tillige en trofast Ven og en fint forstaaende Raadgiver.

Idet der iøvrigt henvises til de nedenfor gengivne Uddrag af Martensens Breve, skal der som Indledning gives et kort Rids af Sagens Forløb efter det nyt tilkomne Kildestof. Planerne om en Forflyttelse af Gude fra Lolland-Falster til Sjællands Stift begyndte efter flere forgæves Forsøg i tidligere Aar igen med Overvejelserne om, hvorvidt han burde søge Hellested Sognekald, der var blevet ledigt i Marts 1865, men allerede i Juli s. A. peger Martensen paa Roskilde Domprovsti, der vilde blive vakant inden Aarets Udgang, som det Maal, hvorefter Gude burde stræbe. Imidlertid døde Stiftsprovsten i København J. H. Paulli faa Dage senere, hvad der førte Gude ind paa Tanken om at blive hans Efterfølger. Martensen stillede sig ikke direkte afvisende overfor denne Plan, men mente dels, at det vilde være vanskeligt at sætte den igennem, da især den mangeaarige 1. residerende Kapellan ved Vor Frue Kirke, Lic. theol. P. C. Rothe havde en vis Adkomst til at komme i Betragtning, var dels betænkelig med Hensyn til, om Gude virkelig vilde være paa sin rette Plads i dette

Embedde. Han var stadig af den Opfattelse, at hvis Gude ikke vilde nøjes med eventuelt at blive Rothes Efterfølger som 1. residerende Kapellan, Roskilde da vilde være det bedste for ham, men talte dog med Kongen om Sagen og fik det Indtryk, at man kunde regne med dennes Støtte. Gude selv var vaklende. Han vilde aabenbart nok have Stiftsprovstiet, men vilde være ganske sikker paa Sagens Udfald og ønskede derfor at *opfordres* af Sjællands Biskop til at søge Embedet. Dette kunde og vilde Martensen ikke indlade sig paa, og han mente derfor, at Forhandlingerne burde være afsluttede om den Sag, og indstillede Rothe til Stiftsprovstiet. Da derimod Domprovst S. R. Ortwed i Oktober 1865 havde indgivet sin Afskedsansøgning, opfordrede Martensen Gude til at sætte alle Sejl til for at blive hans Efterfølger, hvad der dog kunde være vanskeligt nok, især da den kendte Hovedstadsprædikant, Dr. B. J. Fog havde ladet sig forlyde med, at han vilde melde sig. I den følgende Tid taarnede Vanskelighederne sig endnu mere op. Betydelige Ansøgere dukkede frem, blandt andre H. P. Kofoed-Hansen, og der blev gjort et ivrigt Underhaandsarbejde hos Kongen og Ministeren for de forskellige Kandidater. Blandt disse var især Dr. H. C. Rørdam og Dr. C. A. H. Kalkar farlige. Hertil kom, at Præsterne i Domprovstiet uden om Sjællands Biskop indgik direkte til Kultusministeren, Rosenørn-Teilmann, med en Adresse for Kalkar aabenbart væsentlig for at undgaa Gude, som man frygtede skulde blive for »aristokratisk« og for »reaktionær«. Desuden talte man om Martensens »Nepotisme«. Biskoppen var imidlertid fast besluttet paa at sætte Gude igennem og indstillede ham den 7. Marts 1866, idet han mente, at Anciennitetsprincippet i det her foreliggende Tilfælde ubetinget burde vige for Hensynet til den bedst egnede Personlighed. To Dage senere fik han Bud fra Ministeren om, at denne aldeles ikke kunne tiltræde denne Betragtning, og — hvad værre var — den 21. Marts blev Martensen kaldt til Kongen, der beklagede,

at han paa Grund af Ministerens Modforestillinger ikke kunde holde det Løfte, han havde givet ham, om at gøre Gude til Domprovst. Martensen havde derpaa en lang og fra hans Side indtrængende Samtale med Kongen, som lovede at tage Sagen under fornyet Overvejelse, men han var iøvrigt ganske ved at opgive Haabet. Som Kultusministeriets Forestillingsprotokol udviser, maa den endelige Afgørelse imidlertid være blevet truffet senest to Dage efter, den 23. Marts, og den 27. s. M. (om ikke før)¹ kunde Martensen med ikke ringe Glæde meddele Gude, at Ministeren havde bøjet sig. —

Før Udtogene af Brevene skal der meddeles en Udtalelse af Martensen om den Mand, hvis Efterfølger Gude blev, Domprovst S. R. Ortved. Den er hentet fra Martensens Visitatsdagbøger (Ny kgl. Saml., 4°, 3428, I) og falder nøje i Traad med den tidligere gengivne Dom af Mynster ved en lignende Lejlighed.

I. UDDRAG AF H. L. MARTENSENS VISITATSDAGBOG 1860.

»Søndagen d. 15de Juli (6te Sønd. efter Trinit.) visiterede jeg i Roeskilde Domkirke. En talrig Forsamling var tilstede. Ungdommen ogsaa ret talrig, af Samfundets forskjellige Classer, dog saa godt som Ingen af den latinske Skole. Domprovst Ortved prædikede over Dagens Evangelium: »Nogle af de høiere Fordringer, som Jesus stiller til Bekjenderne af hans Lære. Med særdeles Hensyn til Jesu Bjergprædiken.« Trivielle Moraliteter. Kom ikke ud over Læren og Forbilledet. Foredraget klart og tydeligt. Ungdommen var uden Liv og frygtsom. Dog svarede Flere ret

¹) Der er et og andet Udtryk i Brevet af 27. Marts 1866, der kunde tyde paa, at Martensen allerede før dette Tidspunkt havde givet Gude en foreløbig (telegrafisk?) Meddelelse om, at han var blevet udnævnt, men en saadan er ikke bevaret.

godt. Præstens Katechisation kold. (Over Miraklerne, udenfor og blot historisk.)«

Tilføjelse længere henne:

»I Embedsbøgerne til Domkirken er den Mærkelighed, at der ingen biskoppelige Antegninger findes om Kirkevisitatsen. Hverken i Ortveds eller i Grüners¹ Bøger. Hvorledes dette hænger sammen, er mig uforklarligt. Det lod til, at Ortved meente, at dette muligen var honoris causa!«

II. UDDRAG AF BREVE FRA H. L. MARTENSEN TIL L. GUDE 1865—66.²

1865 26. Marts:

»Hvad Hellested³ angaaer, da er dette et fortreffeligt Sted. Jeg vover aldeles ikke at fraraade Dem at søge det, medens jeg troer i Almindelighed at burde tilraade, at De søger »Forandring, Fornyelse og en anden Luft.« Denne Lollandske Luft er Dem aabenbart ikke tjenlig og det i mere end een Betydning. Den Sjællandske Luft vil være Dem langt tjenligere. Ved Hellested er der dog at bemærke, at det vil være tvivlsomt, om det vil kunne opnaaes. Jeg vil nemlig meget gjerne anvende mine bona officia, naar De maatte bestemme Dem dertil, men er i den mindre heldige Situation, at jeg imod Weiss' Indstilling og imod Heltzens eget Ønske har formaaet ham til at befordre Professor Heiberg til Kjeldby paa Møen, for hvilken Sag Paulli ogsaa har virket hos Kongen⁴. Heltzen vilde nemlig

¹) Laurits Peter Winding Grüner, siden 1846 Andenpræst ved Roskilde Domkirke.

²) Da Martensens Tegnsætning i Breve ikke er gennemført med særlig Konsekvens, er den i Udgaven bragt i Overensstemmelse med den nu gældende.

³) Hellested Sognekald i Stevns Herred var blevet ledigt ved Sognepræsten Johan Vilhelm Wests Død den 3. Marts 1865.

⁴) Titulær Professor, hidtilværende Forstander og Præst ved Døvstummeinstituttet i København Søren Johan Heiberg (1810—1871) var

absolut have en forhenværende slesvigsk Præst Feilberg¹. Det vil derfor ikke være uden Vanskelighed umiddelbart efter dette atter at krydse Heltzens Planer. Thi efter al Sandsynlighed vil han give Hellested til den fra Kjeldby tilbagetrængte Feilberg eller til en anden Slesviger. Af disse Folk synes Heltzen at være noget afhængig. De ere fulde af Pretentioner og staae i Veien ved alle bedre Embeder. Skulde De bestemme Dem for Hellested, skal jeg med Glæde gjøre mit Bedste, om end med et tvivlsomt Udfald, og Paulli, med hvem jeg taledes i Formiddags, er beredt til det Samme. Overhovedet vare vi enige om, at forsaavidt som De vil til Sjælland, bør det helst skee i nærværende Periode.«

1865 7. April:

»Naar Hellested ikke er tilstrækkeligt, bør De naturligviis ikke søge det. Men jeg maa gjentage, at det nærværende Tidspunct er det gunstigste, naar De overhovedet vil søge Noget. Og det er fremdeles min Mening, at De trænger til Forandring af Luft. Møen kan jeg dog ikke finde at være det meest ønskelige Sted. Jeg vilde foretrække Sjælland selv.«

den 20. Januar 1865 blevet udnævnt til Sognepræst i Kjeldby. — Eugenius Sophus Ernst Heltzen (1818—98) var 11. Juni 1864—30. Marts 1865 Justits- og Kultusminister, Carl Mettus Weis (1809—72) fra 1848 Departementschef for Kultusministeriets 1. Departement og Just Henrik Voltelen Paulli (1809—65) fra 1857 Stiftsprovst og Sognepræst ved Vor Frue Kirke i København, fra 1864 tillige kgl. Confessionarius.

¹) Nicolai Laurentius Feilberg (1806—99), 1864 afsat som Sognepræst i Ullerup i Sønderborg Provsti (jvfr. Breve fra ham fra 1863—4 i Museum 1890 S. 11 ff.), blev 24. November 1865 kaldet til Sognepræst i (Kirke) Helsing og Drøsselbjerg. Til Wests Eftermand i Hellested blev 28. Juli s. A. kaldet Terkel Thaning (1818—90), der havde deltaget som frivillig i Treaars-Krigen og under denne var blevet først (1848) Sekondløjtnant, dernæst (1850) karakteriseret Premierløjtnant i Infanteriet.

1865 9. Juli:

»Ved Landemodet i Roeskilde meddeelte Ortved¹ mig confidentielt, at han agter at gaae af til Nytaar. Det er ikke videre behageligt, men der kan jo Intet indvendes derimod. Og jeg antager, at *De* under alle Omstændigheder bør stræbe at opnaae dette Embede, hvad vistnok under alle Omstændigheder vil blive tilstræbt af Mange.«

1865 27. Juli:

»Tak for Deres Sidste. Min Stemning forstaaer De ganske. Foruden den store personlige Sorg² trykker mig ogsaa Sorgen for Besættelsen af Stiftsprovstiet og Sognekaldet ved Frue Kirke. Det er mig en Trang at udtale mine Tanker for Dem, skjøndt dette langt bedre vilde kunne skee mundtligt. Men jeg betjener mig her af Venskabet Ret til at fremsætte for Dem, hvad kun har en blot forberedende og hypothetisk Charakter og endnu paa mange Maader vil kunne modificeres.

Der er naturligviis Ingen, jeg hellere saa som Stiftsprovst i Paullis Sted end Dem, dersom kun de ydre Betingelser vare tilstede. Deels veed jeg ikke, hvorvidt De selv vilde tiltroe Dem de legemlige Kræfter og den Evne til at gjøre Tiden elastisk, som er fornøden ved det overvældende Arbeide ved Sognekaldet, der allerede ifølge Kirkens Regulativ paalægger Sognepræsten det langt overveiende Antal af Forretninger. Deels, hvad der er det Værste, maa jeg ansee det for saare vanskeligt under de stedfindende Forholde at sætte Deres Udnævnelse igjennem. Rothe har været 22 Aar ved Kirken og fordrer med al Bestemthed at ascendere. Byen vil have Fog, der ogsaa

¹) Domprovst i Roskilde Søren Rosbjerg Ortved (1796—1872); jvfr. Kirkehist. Saml. 6. R. I, 686 ff.

²) Stiftsprovst J. H. Paullis Død den 11. Juli 1865 var et overmaade tungt Tab for hans nære Ungdomsven, Biskop Martensen (jvfr. H. L. Martensen, Af mit Levnet II, 20 og Josepha Martensen, H. L. Martensen i sit Hjem og blandt sine Venner S. 203).

selv pretenderer Stiftsprovstiet og kun vil vige for Rothe¹. Bræstrup², med hvem jeg har talet, er ikke stemt for Deres Udnævnelse ved denne Leilighed. Sættes De nu ikke destomindre igjennem, vil Stillingen blive Dem ikke lidet ubehagelig, fordi De ufeilbarligt vil møde en stærk Modstand dels i den Kbhvnske Geistlighed, dels i den almindelige Kbhvnske Stemning, for hvilken De er en homo novus, eller som kun kjender Dem af enkelte Leilighedstaler, over hvilke Bladene have kastet sig i politisk Retning³, medens

¹) Lic. theol. Peter Conrad Rothe (1811—1902), var 1843 blevet 2. residerende Kapellan ved Vor Frue Kirke, 1857 1. residerende Kapellan sst.; Dr. phil. Brun Juul Fog (1819—96) var siden 1857 1. residerende Kapellan ved Holmens Kirke.

²) Christian Jacob Cosmus Bræstrup (1789—1870), Politidirektør og Overpræsident i København, var 7. April—6. November 1865 Kultusminister.

³) Martensen sigter formentlig især til Gudes: »Eggert Christopher Knuths Confirmation i Hunseby Kirke paa attende Søndag efter Trinitatis den 25de September 1853,« Maribo 1853, der havde været Udgangspunkt for Angreb paa Gude, da det 1858 forlød, at han søgte Tilladelse til at bytte Embede med Sognepræsten ved Garnisonskirken i København. I den Anledning fremkom der en hvas Artikel i »Fædrelandet« for 28. Januar 1858 (Nr. 23), hvori der bestemt blev protesteret mod den nævnte Plan. Delvis ved Hjælp af en Fordrejelse af Gudes Ord i Konfirmationstalen lykkedes det at give Indtryk af, at han ved den paagældende Lejlighed paa højst upassende Maade havde stræbt at »smigre« og »blænde« den unge Greve. (Gude havde bl. a. S. 16 sagt: »Du velsignede, ædelbaarne Yngling! ogsaa dette hører med til din Lykke, at du er fød og baaren i en ædel Slægt.« S. 13 ff. havde han meget indgaaende berømmet Konfirmandens Fader og Moder). Man karakteriserede desuden Gude som »en Yndling og Tilhænger af Biskop Martensen.« Til Trods for en Paavisning af Bladets Citatforvanskning (sst., 29. Januar 1858, Nr. 24) fastholdt Redaktionen i alt væsentligt, omend i mere moderat Form sin Opfattelse (sst., 1. Februar 1858, Nr. 26). Ogsaa »Dagbladet« var opbragt. Under Titlen: »Endnu et »Sandhedsvidne« bragte det 11. Februar 1858 (Nr. 35) en Artikel, der ankede over en upassende Sammenstilling i Talen mellem Kristus og den unge Greve-Konfirmand og fandt Tanken om til København at drage »Pastor Gude, den spekulativ-orthodoxe Johannes, der hviler sit Hoved ved Martensens Bryst i Hunseby,« forkastelig. Tilmed bemærkedes det, at Gudes Optræden i reaktionær-absolutistisk Retning paa Fortidens Studentermøder ikke var

Fog henregnes til *στυλοι*¹ og Rothe har Anciennetetens Ret. Det viser sig nu, at De har feilet meget, eller om ikke feilet, været meget uheldig ved i sin Tid ikke at tage Slotskirken² og ikke at have udgivet en Samling af Prædikener. Der-som De nu stod ved Slotskirken og var kjendt af Hoved-staden, vilde Sjællands Stiftsprovsti være Dem sikkert, dersom De selv maatte attraae det. Jeg maa imidlertid *hen-stille*, om De dog ikke alligevel vil søge det, efterdi Ingen kan vide eller forudsee Eventualiteter og Combinationer.

Saaledes som Sagerne staae i dette Øieblik, er der imid-lertid al Probabilitet for, at enten Rothe eller Fog ville er-holde det. Da Rothe jo er absolut utilfredsstillende som Prædikant, kunde der være Grund til at føie den Kbhvnske Stemning og tage Fog. (Denne Stemning er saa stærk, at allerede Kongen er paavirket deraf og for mig nævnede Fog som Paullis eventuelle og mulige Efterfølger, hvortil

glemt. — »Flyve Posten« kom i et Par Nr. (Nr. 26, for 1. Februar, og Nr. 28, for 3. Februar 1858) Gude til Hjælp og efterviste, at »Fædre-landet« ved sin Citatbenyttelse havde faaet den stik modsatte Mening ud af Gudes Tale, end den havde. Med Rette blev det godtgjort, at den om-talte Sammenstilling mellem Kristus og den unge Greve netop var fore-taget ikke for at smigre, men for at vække til større Ansvarsbevidsthed. I sidstnævnte Nr. findes tillige et Indlæg, mærket »T.«, der fremhæver, at den nationalliberale Presses Forfølgelse af Gude skyldtes politiske Mo-tiver, og at man vel erindrede, at i den Periode, da den studerende Ung-dom bearbejdedes af Monrad, Lehmann o. fl., var Gude jævnlig frem-traadt paa Studentermøder og havde opponeret »med Alvor og Veltalen-hed imod de Herrers vilde Frihedsflugt«. Ganske særlig skyldtes »Fædre-landets« Uvilje mod Gude Monrads skuffede Forventninger om, at Præsten i Hunseby skulde have betragtet ham som Biskop med andre Øjne end som »Agitatoren i de kjøbenhavnske Forsamlinger.« »Han (o: Gude) har stedse afholdt sig fra enhver den geistlige Stand uværdig [politisk] Indblanding, og Biskop Monrad forlod Stiftet med den faste Overbeviisning, at Pastor Gude i Hunseby var en af de meget faa lol-landske Præster, der aldrig havde bøiet sig under hans politiske Krum-stav. Hinc illæ lacrymæ«.

¹) Jvfr. Gal. 2, 9.

²) 1857 var J. H. Paulli blevet forflyttet fra Slotskirken til Vor Frue Kirke.

jeg dog svarede, at jeg for min Deel langt fra var saa langt fremskreden i disse vigtige Overveielser, at jeg paa nærværende Tidspunct turde nævne Nogen for H. Majestæt, men at jeg i Almindelighed maatte finde det særdeles ønskeligt, om Kbhvn kunde erholde *et nyt Element*, hvortil det høiligt trængte.) Men hvad vindes for Kbhvn ved at flytte Fog fra een Kirke til en anden? Et nyt Element maae vi paa en eller anden Maade have. Men Capellaniet ved Holmens Kirke, som vilde blive vacant ved Fog, er kun ringe, hvorimod Capellaniet ved Frue Kirke, der vilde blive vacant ved Rothes Ophøielse, er godt. Har jeg kun Valget mellem Rothe og Fog — og jeg faaer neppe noget andet Valg, naar jeg, hvortil der er saa liden Udsigt, ikke kan faae *Dem* — troer jeg — idetmindste indtil videre —, at Rothe bør ascendere, og Fog blive, hvor han er. Han kan da som soulagement faae Paullis Embede i Pastoralseminariet, hvilket han ligeledes pretenderer¹, og herved vinde et Tillæg af 600 Rdlr., hvilket er ret antageligt.

Skulde Rothe altsaa blive Stiftsprovst, da vil 1ste Capellanie ved Frue Kirke blive ledigt. Og jeg spørger nu ganske uforbeholdent, om De, naar Stiftsprovstiet ikke kan opnaaes, skulde ville søge Capellaniet? Ifølge Kirkens Regulativ ere Forretningerne langt fra saa mange, som ved Sognekaldet. De vilde faae Tid baade til Prædiken og Studier, da De naturligviis ikke vilde spille Tiden paa alle de Selskaber, Commissioner o. s. v., hvoraf Rothe er optagen. Indkomsterne ere anstændige. Det Faste er vistnok kun 1600 Rdlr., men Rothe har for Øjeblikket mellem 3 og 4000 Rdlr. Dertil kommer, at det Nordhusenske Legat²

¹) Den 26. August 1865 blev B. J. Fog Medlem af Direktionen for Pastorseminariet, hvor han ledede de homiletiske Øvelser og holdt Forelæsninger over praktisk Teologi.

²) Stiftet 1686 af residerende Kapellan ved Vor Frue Kirke Richard Hansen Nordhuus († 1686) til Fordel for Kapellankenker ved Vor Frue Kirke (H. R. Hiort-Lorenzen og Ellen Rosendahl, Repertorium over Legater og milde Stiftelser i Danmark I, 110 f.).

giver den eventuelle Enke et betydeligt Tillæg til Enkepensionen. De vilde ikke blot kunne samle en stor Tilhørerkreds, men ogsaa samle den dannede Deel af Menigheden til Deres Skriftestol o. s. v.; thi Rothe har vel en ikke ubetydelig Menighed, men kun af de lavere Samfundsclasser. De vilde bringe et nyt religiøst Element ind i Hovedstaden og udøve en stor Indflydelse. Situationen er en heelt anden end ved Slotskirken. Dengang tog Paulli hele Menigheden med sig og samlede tillige en ny. Nu er derimod den største Deel af Paullis store Menighed uden Hyrde og forholder sig søgende. Fog og Blædel¹ ere de eneste Prædikanter i Kbhvn, med hvilke De vilde have at concurrere. Jeg skjønner ikke rettere end, at De i meget kort Tid vilde kunne samle en betydelig Menighed.

Jeg har som sagt, kjære Ven, betjent mig af Venskabets Ret til uforbeholdent at meddele Dem de Tanker, der i denne Tid opfylder mig. Jeg har saameget mere følt Trang dertil, som Han nu er borte, med hvem jeg ogsaa kunde tale fortroligt om saadanne Spørgsmaal. De Andre, med hvilke jeg taler, søge kun *deres Eget*. Hvad jeg her har fremsat, er de Configurationer, der *for Øieblikket* fremstille sig for mig. De kunne maaskee endnu modificeres paa forskjellig Maade. Jeg længes efter at erfare Deres Tanker, der naturligviis maa have sysselsat sig med det Samme. Skriv mig til, som De seer Sagen, og som det er Dem om Hjertet.

Jeg nævnede i et foregaaende Brev Domprovstiet i Roeskilde som en Eventualitet. Men dels er Kbhvn forskjellig fra Roeskilde, dels vide vi jo aldeles ikke, hvad der vil komme til at staae i vor Magt.

Jeg skriver ikke fra Taarbæk, hvor jeg opholder mig nogle Dage i denne forfærdelige Hede. Jeg har været og er baade sjæleligt og legemligt deprimeret af dette store Slag, opfyldt af Bekymringer, hvilke jeg søger at bekæmpe,

¹) Om Fog jvfr. S. 195; Nicolai Gottlieb Blædel (1816—79) var siden 1859 Sognepræst ved Garnisonskirken.

gjennemtrængt af Følelsen af: vanitas vanitatum, og af Menneskenes Daarlighed, Forfængelighed, Selvgigtighed og usigelige Pretentioner, hvormed jeg især i mit nuværende Embede i en forbausende Grad er bleven fortrolig¹. Det eneste Middel mod alt dette er at holde fast ved Troen og Kjærligheden, hvilken sidste let kan tage Skade ved denne sig trindtomkring selv hos de Bedre mere og mere aabenbarende Egoisme og Jammerlighed. . . .

Skriv mig nu snart til med den Aabenhed og Fortrolighed, som De altid har skjænket mig, og til hvilken jeg efter Paullis Bortgang og min derved fremkomne Eensomhed end mere er trængende.«

1865 8. August:

»Kjære Gude! Deres Brev har paa mig gjort et velgjørende Indtryk. Det er i den rette og gode Aand. Vær ganske forvisset om, at jeg ikke har taget et Ord tilbage af, hvad der i mit næstforegaaende Brev har kunnet være Dem til Glæde.

Jeg skal nu ogsaa i alle Henseender bestræbe mig for at være »god og taalmodig«. Og naar De ikke kan bestemme Dem for Kbhvn, skal jeg gjøre, hvad der staaer i min Magt, for at faae Dem til Roeskilde. Men hvor skal jeg dog faae det nye Element, som jeg søger? Jeg behøver det for Hovedstadens Skyld og lad mig tilføie, ogsaa for Kongehusets Skyld, idet jeg jo bør søge at skaffe dem en Prædikant, som de stadigt kunne høre. Blædel behager dem ikke; hvorvidt Fog, til hvem de da nærmest ville være henviiste, vil kunne behage dem, anseer jeg for meget usikkert. For-

¹) Martensens Ytringer i dette Brev bekræfter saaledes i høj Grad Rigtigheden af Fru Heibergs Beretning i et Brev af 27. Juli 1865 til Krieger om, hvorledes Martensen var blevet opsøgt i Taarbæk af Rothe og Fog, der hver for sig havde søgt at lægge et stærkt Pres paa ham for at opnaa hans Støtte for deres Kandidatur til Stiftsprovstiet (Johanne Luise Heiberg og Andreas Frederik Krieger. En Samling Breve 1860—1889, udgivet af Aage Friis og P. Munch, II, 9—10).

legenheden vil ret vise sig til Vinter, naar de komme til Staden. Og da vil den ogsaa vise sig for hele Hovedstadens Vedkommende.

I Henseende til Stiftsprovstiet er Bergenhammers¹ Betænkkelighed ogsaa for mig den væsentligste og sværeste. Jeg er sikker paa Dem som Prædikant; og jeg er ligeledes sikker paa Deres Principer. Men jeg kan ved fortsat Overveielse — og jeg har overveiet i den alvorligste og i bedende Stemning — ikke komme til fuld Vished, om De vil kunne overkomme denne Masse af Forretninger og under disse bevare den Aandsfrihed, som her vil være ubetinget fornøden. Rigtignok mindes jeg ikke, at Tryde nogensinde var overvældet, hvad Paulli unægteligt var. Tryde² havde Tid til alle mulige Selskaber og alle mulige Bøger og (til sin egen Skade) til politiske Demonstrationer mod de bedste Borgere; og i en længere Periode anvendte han megen Omhu paa sine Prædikener. Hvorledes han har baaret sig ad, maa Gud vide.

Skjøndt det vil være mig meget kjær at tale med Dem, vil jeg dog ikke udtrykkeligt opfordre Dem dertil, da det maaskee vil være Dem vanskeligt at komme bort. Vi komme neppe videre ved den mundtlige Samtale, og De vil nu være inde i alle de Synspuncter, som ere mulige. Jeg holder mere og mere til den Anskuelse, at naar De ikke kan tage Capellaniet, hvor Kræfterne aldeles vilde slaae til, taler argumentum a tuto for Roeskilde, hvis Opnaaelse dog vil være meget vanskeligere end Stiftsprovstiets, da det ikke er sagt, at jeg der kan faae den samme Grad af Indflydelse, og Concurrencen bliver større og fordringsful-

¹) Formentlig Peter Bergenhammer (1806—75), fra 1843 Sognepræst i Maribo og Hillested, til hvem Gude følte sig nær knyttet. I sit Vita 1874 siger han om denne sin Nabopræst: »Ogsaa fandt jeg en fortrolig Ven, af hvem jeg kunde lære Meget, i den fromme og erfarne Præst, Bergenhammer i Maribo.« (Indbydelsesskrift til Københavns Universitets Aarsfest 1874 S. 46).

²) Eggert Christopher Tryde (1781—1860) var Stiftsprovst og Sognepræst ved Vor Frue Kirke 1838—57.

dere, da det personlige Hensyn til mig der falder bort, eller dog formenes i høiere Grad at kunne falde bort. Ved Stiftsprovstiet skal der ikke blot voves, men ogsaa ubetinget vindes. Her er et *periculum*, der ikke saaledes er ved Roeskilde.

Igaar talede jeg med Kongen om Dem, idet Samtalen atter kom paa Stiftsprovstiet, og jeg aldeles uforbeholdent udtalede mig om Dem og om de tvende Andre og skildrede mine Vanskeligheder. Han meente at have hørt Deres Navn af Hofdamen Comtesse Reventlow¹ (Kjender De hende?). Fra hans Side vilde Intet — idetmindste for Øieblikket, og dersom ikke andre Betragtninger skulde fremkomme — være tilhinder for, at De blev Stiftsprovst, idet han endogsaa søgte at overvinde mine Betænkeligheder. Angaaende Modstanden bemærkede han, at dette vistnok var en Ubehagelighed, men at man ikke burde vige tilbage derfor. »Det forrige Regime har handlet saa hensynsløst som muligt; naar man nu finder, at Noget er Godt og rigtigt, bør man gjøre det.« »Det er af høieste Vigtighed at faae en Mand, der ikke blot er en god Prædikant, men ogsaa har de sande Principer og ikke er vaklende.« Mod den Bemærkning, at De muligen ikke vilde kunde bestemme Dem til at søge det af Frygt for, at det Kbhvnske Arbeide skulde være for overvældende, satte han det Spørgsmaal: om det da ikke var muligt at træffe en anden Fordeling af Forretningerne, at Embedet blev mindre besværligt? En saadan Mulighed kunde jeg desværre ikke paavise, og Sagen blev svævende, hvorpaa Samtalen gik over til noget Andet. Jeg kommer naturligviis oftere til at tale med ham om dette vigtige Spørgsmaal. Og her ere vi atter ved den væsentlige Betænkelighed, der ogsaa synes at være meget stærk i Deres sidste Brev. Den sidste Bestemmelse bør dog formeentligen endnu ikke tages. Jeg for min Deel ønsker jo meget at have Dem som en *Mulighed*, og veed jo ikke,

¹) Hilda Sophie Charlotte Comtesse Reventlow (1828—1900), Hofdame hos Dronning Louise.

hvorledes Sagen vil stille sig *tilsidst*. Men selv maa De træffe den individuelle Afgjørelse. Det vil om ikke lang Tid vise sig for Dem, om De vil kunne tage et Initiativ beredt baade paa at faae Stiftsprovstiet og ikke at faae det. Jeg vil ogsaa vente, om jeg skulde komme til yderligere Klarhed, eller om vi skulle og bør sætte Roeskilde som Maalet. Men fremfor Alt søg at bevare Sindets Ro og Ligevægt og lad Reflexionerne ikke blive alt for fatiguanter og mattende. Vi ville bøje os under dette: Skee Guds Villie!

Som Curiosum meddeles, at Provst Kofod Hansen har meldt sig hos Bræstrup til Stiftsprovstiet og hos mig aflagt Visitkort, da jeg ikke var hjemme. En saadan Frækhed er forbausende. Han har fra et S. Kierkegaardsk Standpunct angrebet Folkekirken og dens Præster, har selv været i Begreb med at nedlægge sit Embede, og angrebet mig personligt paa den insolenteste Maade og vil nu være min Stiftsprovst¹. Han har for kort siden søgt Embedet som Overskoledirecteur, hvilket Embede dog uden Tvivl bliver nedlagt². Men man seer, at han henregner sig selv til de sande Capaciteter og i ingen Henseende generer sig.«

¹) Hans Peter Kofoed-Hansen (1813—1893) havde fra 1855 indtil Krigen 1864 været Præst i Gammel Haderslev. Derefter privatiserede han i København, indtil han 1867 blev Sognepræst i Thoreby paa Lolland. Under en stærk aandelig Gæring, fremkaldt ved Studium af Søren Kierkegaards Skrifter, havde han 1857 indgivet Ansøgning om at faa sin Afsked, men den var ikke blevet bevilget, og han var da nogen Tid efter vendt tilbage til sin Præstegerning (P. P. Jørgensen, H. P. Kofoed-Hansen (Jean Pierre) med særligt Henblik til Søren Kierkegaard S. 518 ff.). Martensen havde han paa en skarp og nærgaaende Maade angrebet i to Smaaskrifter »Dr. S. Kierkegaard mod Dr. H. Martensen, et Indlæg«, 1856, og »S. Kierkegaard mod det bestaaende. Andet Indlæg«, 1857. Efter en Tradition skal Martensen 1865 have afvist Kofoed-Hansens Ønske om at blive Stiftsprovst i København med den Bemærkning: »Jeg vil ikke arbejde sammen med Dem« (P. P. Jørgensen, *anf. Skrift* S. 544).

²) Posten som Departementschef og Overskoledirektor for Borger- og Almueskolevæsenet, som D. G. Monrad 1855 havde faaet oprettet, var 1865 ledig efter Karl Henrik With, der var død den 5. Juni s. A. Allerede 1861 havde Folketinget vedtaget at nedlægge den ved første Vakance,

[Tillæg til samme Brev]:

»Det vilde være interessant at vide Forretningernes Minimum i Frue Sognekald, thi Maximum er ubestemmeligt. Men dette vil neppe kunne erfares uden ved en Conference med Rothe. Man vilde paa denne Maade kunne komme til noget Gjennemsnitligt. Det vilde være meget ønskeligt, om De — hvad desværre kun vil blive muligt gennem Kirkens Præster, med hvilke jeg i denne Tid ikke kan ønske at forhandle — kunde faae et saavidt muligt grundigt og nøiagtigt Overblik over Forretningernes gjennemsnitlige Mængde, for at dog heller ikke illusoriske Støvskyer skulle reises i denne Henseende. Men i saa Fald maatte De vel komme til Kbhvn og ligefrem conferere med Rothe — skriftligt at conferere med ham bliver vel vanskeligere — som den, der *muligen* vilde søge Embedet og derfor atraaede Oplysning.

Vanskelighederne ligge kun i Sognekaldet. Forretningerne i Stiftsprovstiet som saadant ere ikke mange, og Frue Provsti som saadant er heller ikke vanskeligt (naar undtages de *personlige* Forhold, der *kunne* blive det). Det vilde ogsaa særligt være af Vigtighed at kjende Kirkens *Regulativ*, der muligen i enkelte Puncter kunde modificeres til Fordeel for Capellanerne, saaledes at S.præstens Forretninger paa enkelte Puncter noget formindskedes og bleve mindre exclusive¹.

En fuldstændig Dom over Forretningernes Overkommelighed eller Uoverk. kan ikke haves uden nøiagtigt Kjendskab til det her Antydede.«

og den blev heller ikke besat efter With (Joakim Larsen, Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1818—1898, S. 222 f., 278 f.).

¹) Det hidtil gældende Regulativ for Fordelingen af Embedsforretningerne for Præsterne ved Vor Frue Kirke var approberet af Kongen den 10. September 1828 (Danske Kancellis 1. Departements Registrant 1828 Nr. 209). Nybesættelsen af Stiftsprovstiet gav Anledning til en Ændring af dette Regulativ (Kultusministeriets 1. Departements Forestillingsprotokol 1865 Nr. 75).

1865 20. August:

»Efterat jeg havde modtaget Deres foregaaende Brev, har jeg fulgt Deres Raad og henvendt Tankerne paa Rothe, saa meget mere som De udtalede Deres Ulyst til Kbhvn overhovedet. Af Deres Sidste seer jeg, at De endnu ikke er kommen videre. Vel stiller De en meget hypothetisk og fjern Mulighed i Udsigt: »*skulde* jeg — ifølge Opfordring fra Sjællands Biskop.« Men herved, kjære Ven, vender De jo tilbage til Deres Første, at De nemlig vil *nødes*, og at ogsaa Ministeriet endogsaa formaliter skal *nødes* og a priori betragte de andre Ansøgere som udelukkede. Jeg har fra først af *henstillet*, om De maatte ville indgive Ansøgning, stillende Dem ind under samme Vilkaar som de andre Ansøgere, og da lægge det ikke absolut prædestinerede Udfald i Herrens Haand. Jeg har netop villet, at De selv skulde tage Initiativet. For mig var dette nødvendigt. Anderledes vovede jeg ikke at tage Sagen med Hensyn paa det Ansvar, jeg herved kunde komme til at paatage mig, ogsaa ligeoverfor Dem selv. Jeg troer virkelig, at vi ikke komme videre, og at Forhandlingerne om dette Punct nu bør være sluttede. En Sag, i hvilken der er en saadan Dubiteren og en saadan Mangel paa Selvtillid og Freidighed, bør vistnok opgives. Jeg antager derfor, at De ingen Ansøgning indgiver og har besluttet at indstille Rothe. Baade hos Ministeren og Kongen har jeg saa tilstrækkeligt »accentueret« Dem, at Ansøgningen som et blot Anbefalingsmiddel er overflødig. Vi maae da for Deres Vedkommende fæste Blikket i en anden Retning. Om Capellaniet skal jeg ikke mere tale, skjøndt hvad jeg derom har yttret, vedvarende er min individuelle Overbeviisning. Men jeg gjentager, at jeg skal gjøre det for mig *Mulige* for ved indtrædende Vacance at skaffe Dem Roeskilde, om jeg dog maatte kunne opleve den Glæde engang at see Dem her i Sjællands Stift og det i en Stilling, i hvilken De virkelig kunde finde Dem tilfreds.

Kolthoff¹ har ogsaa meldt sig som Ansøger og mener, at

¹) Dr. theol. Ernst Vilhelm Kolthoff (1809—90), fra 1856 Sognepræst ved Helligaandskirken.

Ingen er nærmere end han. Af mere end een Grund maa jeg dog finde det rettest nu at befordre Rothe.«

1865 23. September:

»Indstillingen om Rothe til Stiftsprovstiet vil i næste Uge indgaa til Kongens Underskrift¹. Kun med stor Resignation har jeg gjort denne Indstilling. Dog maa jeg efter Alt, hvad vi have forhandlet, for Deres Vedkommende ansee det for rettest, hvad der er skeet eller rettere sagt ikke skeet. Derimod maatte der — og jeg er ikke den Ene-ste, der mener dette — i det ledigt blivende Capellani² sees en Kaldelse til Dem, der maatte følges, dersom en Kbhvnsk Virksomhed endnu var Maalet for Deres Ønsker. Nu vil jeg haabe og bede, at Herren vil kalde en Anden. Høsten er stor, men Arbeiderne ere Faa.

Provst Heiberg i Helsingør³ har i den sidste Time meldt sig til Stiftsprovstiet. Han venter ikke at faae det, men vil uden Tvivl derved forberede andre Ansøgninger.«

1865 11. Oktober:

»Jeg bør underrette Dem om, at Ortved nu har indgivet sin Ansøgning om at gaae af til Nytaar.⁴ Foreløbigt og omtrentligt kunne Embedets Indkomster anslaaes til 4 til 5000 Rdlr., Pensionen til 16—1800 Rdlr. Men De vil naturligviis paa et senere Stadium kunne faae nøagtigere Beskeed.«

¹) Kultusministeriets Forestilling om Rothes Udnævnelse er dateret den 28. September 1865; den fik Kongens Underskrift den 7. Oktober s. A. (Kultusministeriets 1. Departements Forestillingsprotokol 1865 Nr. 75).

²) Til Rothes Efterfølger som 1. residerende Kapellan blev den 16. December 1865 udnævnt Christen Ewaldsen, d. 1893 som Sognepræst til Frederiksberg og Hvidovre.

³) Provst Arve Christian Linde Heiberg (1805—91), 1855—82 Sognepræst ved St. Olai Kirke i Helsingør.

⁴) Domprovst Ortveds Afskedsansøgning er dateret den 30. September 1865 (Indlæg til Registrant for Kultusministeriets 1. Departement Nr. 833 1866 12. Januar).

1865 29. November:

»Kalkar¹ har allerede været hos mig om Domprovstiet og ønskede at høre min Mening. Jeg yttrede nogen Forandring over, at han vilde gjøre Forandring, og at jeg havde tænkt mig, at en yngre Mand her vilde være det Ønskeligste.«

1865 17. December:

»Deres Meddelelser om Bindsbøll² have interesseret mig, og det vil glæde mig engang at kunne modtage hans Besøg. Men særligt interesserer det mig, at han vil give Dem en kraftig anbefaling til Deres Ansøgning om Domprovstiet. Ortved er igjen betydeligt bedre, hvilket med Hensyn paa Pensionen i det mindste for det Første maa betragtes som ønskeligt.

Desværre hører jeg idag igjennem min Datter Marie³, der med sin Mand gjorde en Visit hos Fogs, at Fog agter at melde sig til Domprovstiet. Dette er endnu det Allerubehageligste, da han er bekjendt som fortrinlig Prædikant, hvilket netop for Dem skal gjøres gjældende. Imidlertid maa jeg finde, at han er aldeles nødvendig i Kbhvn og her ikke kan undværes. Naar han kommer til mig om Sagen, vil jeg søge at formaae ham til at opgive at søge⁴ — hvilket han af sig selv gjorde ved Stiftsprovstiet, da Rothe søgte, og hvor han uden Tvivl mener at have viist en Resignation, der nu har Krav paa Belønning. Dersom han alligevel ikke opgiver det, agter jeg naturligviis at modarbeide ham, da

¹) Dr. phil. et theol. Christian Andreas Hermann Kalkar (1803—86), Sognepræst i Gladsaxe og Herlev 1843—68. Jvfr. Kirkehist. Saml. 6. R. I, 687, 697 f.

²) Severin Claudius Wilken Bindsbøll (1798—1871), siden 1856 Biskop over Lolland-Falsters Stift. Bindsbølls Anbefaling for Gude findes aftrykt i Kirkehist. Saml. 6. R. I, 695—6.

³) Anna Marie Martensen († 1888), gift 1865 med daværende Assistent i Indenrigsministeriet, senere Højesteretsassessor Erhard Florian Larsen (1838—1916).

⁴) Fog indgav ikke Ansøgning om Domprovstiet.

jeg maa finde det uforsvarligt af ham at forlade Kbhvn, hvor desuden hans Fremtid — saavidt som menneskelige Betragtninger kunne have nogen Betydning — er ham anviist ved Forholdene, naar han vil give nogen Tid og Taalmodighed. Da han dog uden Tvivl baade gennem Münter¹ og Rothe maa vide, at jeg ønsker *Dem*, gjør det mig ondt, at han hertil ikke tager noget Hensyn. Men han maa da ogsaa skikke sig i, at jeg ikke gaaer ind paa hans Ønske, men fastholder, at han bør blive, hvor han er. Menneskene ere pretentionsfulde, især naar de ere en Smule distingverede. Jeg troer, at hans Kone², der tiltales af Opholdet i Roeskilde o. s. v., har en væsentlig Andeel i denne Fristelse. —

Men De seer, at vi meget vel kunne bruge Bindsbølls anbefaling, og at det bliver nødvendigt, at De i sin Tid selv indfinder Dem som den, der for Alvor vil søge om Embedet. De skulde vel ikke paa Lolland eller her have Bekjendte, der kunde — uafhængigt af mig — anbefale Dem til Rosenørn-Theilmann³? Det vilde være ret ønskeligt, da han kan trænge til al den Bestyrkelse, som er mulig. For ham har jeg endnu ikke havt Leilighed at nævne Dem. Hos Kongen har jeg for ikke lang Tid siden paany bragt Dem i Erindring.«

1865 29. December:

»Tak for det gamle Aar, kjære Gude, og glædeligt og vel-signet Nytaar! Gid jeg i det kommende Aar maa opleve den Glæde at see Dem i Roeskilde blandt mine Medarbejdere her i Stiftet. Med Ortveds Entledigelse gaaer det noget langsomt. Efter hvad jeg erfarer, ligger Sagen for Øieblikket i Finantsministeriet paa Grund af Pensionen. Derfra

¹) Dr. theol. Balthasar Münter (1794—1867), fra 1849 Holmens Provst.

²) Fogs første Hustru Petra Emmerenze de Høegh-Guldberg (1804—70).

³) Christian Peder Theodor Rosenørn-Teilmann (1817—79) var Kultusminister fra 6. November 1865 til 4. September 1867.

skal den til Cultusministeriet og Kongen, og det maa da antages, at Entledigelsen og indtrædende Vacance først vil kunne finde Sted i Løbet af Januar.

At Wichfelds¹ ere velbekjendte med Rosenørn Th. og ville anbefale Dem, anseer jeg for meget heldigt. Vi maae nu som sagt gjøre Alt, hvad der er muligt for at fremme denne Sag paa det Bedste.

Om Fogs Idee har jeg intet Nærmere hørt. Baade Rothe og Münter misbillige den og mene, at han bør forblive i Kbhvn. Det er vel heller ikke umuligt, hvad der vistnok var det Ønskeligste, at han ved nærmere Overveielse opgiver det Hele.«

1866 23. Januar:

»De vil nu have seet, at Domprovstiet er vacant², og vi bør nu lægge alle Kræfter til. Jeg antager, at De i næste Maaned kommer til Kbhvn for at tale med Kongen og Ministeren. Den Sidste er ikke fast, og jeg er kommen i en Spænding med ham, fordi jeg har tilraadet Kongen at fastholde sit Veto imod, at Anordningen om Kirkers Benyttelse for Sognebaandslødere forandres til Lov, hvilket Ministeren desværre er gaaet ind paa i Thinget og ikke mener at kunne opgive³. Jeg skal imidlertid for Deres og Domprovstiets Vedkommende være saa insisterende som muligt.

Hos Kongen arbeides der for Kofod-Hansen⁴; dog vil

¹) Formentlig Kammerherre Jørgen Wichfeld (1800—88), Besidder af Stamhuset Engestofte paa Lolland.

²) Embedet som Domprovst i Roskilde blev opslaaet vakant den 20. Januar 1866 (Departementstidenden 1866 S. 94).

³) »Forslag til Lov om Tillæg til og Forandring i Lov om Sognebaandets Løsning af 4de April 1855« blev vedtaget i Landstinget den 20. Januar 1866 (Tillæg A til Rigsdagstidenden 1865—66 Sp. 1357 ff.).

⁴) Efter — en ikke helt sandsynlig — Tradition skal Kofoed-Hansen have faaet Kongens Løfte om at blive Domprovst i Roskilde, men Martensen skal da være gaaet til Kongen og have sat sin Stilling ind paa at forhindre dette (P. P. Jørgensen, H. P. Kofoed-Hansen (Jean Pierre) med særligt Henblik til Søren Kierkegaard S. 544). Der foreligger formentlig her en senere Fortegning af Begivenhedernes rette Sammenhæng.

jeg haabe, at dette skal kunne overvindes. Andersen fra Nordrup¹ var hos mig for at spørge, om det var ubeskedent af ham at søge Domprovstiet. Jeg sagde ham reent ud, at jeg vilde arbeide for Dem, men at jeg ikke kunde finde det ubeskedent af ham at søge. Jeg troer, at det ikke er uheldigt, at Enkelte af Deres Samtidige søge, og at De ikke skal staae alt for isoleret i Modsætning til ældre Personer som Kalkar og Andre.

Vi ville nu haabe, at det maa være Guds Villie, at vi dennegang seire, og at jeg skal have den store Glæde at indsætte Dem ved det forestaaende St. Johannes Landemode. Underret mig snart om, naar vi tør vente Dem.«

1866 5. Marts:

»I dette Øieblik modtager jeg Deres Brev, idet jeg slutter Concepten til min Indstilling om Dem til Ministeriet². Jeg har indledet den med en udførlig Bekæmpelse af Anciennitetsprincippet for at faae Rørdam og Kalkar, der dog er kommen i den 11te Time, af Veien. Jeg haaber tillige fra den materielle Side at have gjort det indlysende, at Embedet paa Grund af Pensionsbyrden bør gives en yngre Mand. Thi sæt, at Rørdam eller Kalkar om ganske faa Aar bør have Capellan, da kan dette jo aldeles ikke gennemføres paa Grund af, at Embedet ikke kan taale det. Og sæt, at Rørdam eller Kalkar, hvad aldeles ikke ligger udenfor Eventualiteternes Omraade, om ganske faa Aar paa Grund af Svagelighed blev nødsaget til at andrage om Entledigelse,

¹) Frederik Vilhelm Andersen (1820—1910), fra 1845 Sognepræst i Nordrup og Farringløse, siden i Ringsted og Benløse samt Provst for Ringsted og Alsted Herreder. Jvfr. Kirkehist. Saml. 6. R. I, 696, 699.

²) Martensens til Ministeriet afgivne Indstilling er dateret den 7. Marts 1866. Den er aftrykt i Kirkehist. Saml. 6. R. I, 696—701. Om Anciennitetsprincippet udtalte Martensen sig paa lignende Maade som her i sit Skrift »Den danske Folkekirkes Forfatnings-Spørgsmaal«, 1867, S. 54, hvor han især betonedede Vigtigheden af, at »i religiøst bevægede og gjærende Tider ... den enkelte Menighed faaer en saadan Præst, som denne Menighed efter sine særegne aandelige Vilkaar netop behøver.«

saa vilde jo den allerstørste Mislighed fremkomme, idet man aldeles ingen Pension kunde skaffe. (Jeg har bemærket, at *De*, saalænge Pensionsbyrden vedvarer, kommer til at tabe 1000 Rdlr. om Aaret.)

Kalkar kom i den 11te Time, fordi han havde modtaget en Opfordring fra Præsterne i Provstiet om at søge det, da man er oppositionelt stemt mod *Dem*. Vi have taget feil, naar vi have meent, at *De* dennegang ingen Opposition havde; men Agitationen er nu udenfor Kjøbenhavn og har ogsaa viist sig ved Roeskilde Convent, hvor man især skal have accentueret det »Aristocratiske« og »Reactionaire«. Bruun fra Sværdborg¹, der forøvrigt er vel stemt imod *Dem*, sagde mig ligeledes, at der var en stærk Opposition imod »Nepotisme« eller »Personsanseelse« fra min Side, og at man, dersom *De* fik Embedet, maatte imødesee en Storm. Han var imidlertid enig med mig, at det kan være ganske ligegyldigt, naar jeg kun sætter igjennem, hvad jeg efter moden og samvittighedsfuld Overveielse vil have sat igjennem. Jeg har nu hørt nok af deres Vrøvl og Misundelse, som dog er det sidste Motiv for alle disse Agitationer. Jeg er aldeles forvisset om, at *De*, naar *De* maatte opnaae Embedet, i meget kort Tid vil komme i det rette Forhold til Præsterne og blive paaskjønnet af alle Bedre iblandt dem. Baade *De* og jeg ville med fuld Rolighed kunne bære nogle magtesløse anonyme Bladartikler, hvorpaa den hele Storm dog vel til syvende og sidst løber ud.

Bruun skulde til Ministeren paa Rørdams Vegne for at tage Ansøgningen tilbage om 2det Præsteembede². Han vil nu ikke nøies med mindre end Domprovsteembedet. . . . Herren give nu vor Sag en god Udgang.«

1866 9. Marts:

»Tak for Deres Brev. I dette Øieblik faaer jeg Ansøg-

¹) Carl Bruun (1805—83), fra 1859 Sognepræst i Sværdborg og fra 1860 Provst for Hammer og Tybjerg Herreder.

²) Jvfr. herom Kirkehist. Saml. 6. R. I, 690.

ningerne baade til Domprovstiet og til andet Præstembede. Ministeren skriver mig, at han aldeles ikke kan forandre sin Betragtning og ikke kan opgive sit »Grundprincip« (Ancienneteten) og forsvare, at en 20 Aar yngre Cand. og 21 Aars yngre Præst foretrækkes for en Mand som Dr. Rørdam. (Kalkar er altsaa elimineret.)

Han tilføier imidlertid: »Det er en Selvfølge, at jeg i Forestillingen angaaende Domprovstiets Besættelse ikke skal forsømme særligen at fremhæve det Meget, som kan anføres for Pastor Gude og da navnlig ogsaa D. H.s personlige Grunde til at ønske ham til Domprovst.« — Meningen er altsaa, at han vil lade Kongen afgjøre Sagen. Og haaber jeg altsaa, at det nu skal gaae, hvis da ikke reent uforudseete Hindringer komme i Veien. Afgjørelsen falder rime- ligviis i næste Uges Slutning.

Jeg agter at svare ham vistnok beklagende, men høfligt og repeterende hans Løfte og tagende dette til Indtægt.

Til andet Præstembede har jeg foreslaaet enten Tolstrup eller Holm i Jersie¹. Om end Tolstrup er ganske lidet tingeret af Grundtvigianisme, er det dog forsvindende. Men Ingen af disse vil kunne blive det ifølge »Grundprincippet«. Meget muligt, at der kommer en eller anden rigtig Grundtvigianer, da disse have Anciennetet. . . .

Det er gyseligt at have at gjøre med bornerede og stiv-sindede Mennesker. Weis' Indstillinger har han dennegang ikke sendt mig.«

1866 21. Marts:

»Idag lod Kongen mig kalde og sagde mig, at han meget beklagede, at han ikke *dennegang* kunde opfylde mit Ønske om at befordre *Dem*, da Ministeren, som indstændigt havde

¹) Johan Carl Vilhelm Tolstrup (1819—86), fra 1860 residerende Kapellan i Nyborg, blev den 26. Marts 1866 udnævnt til Andenpræst ved Roskilde Domkirke; Adam Vilhelm Holm (1824—1913), fra 1851 Sognepræst i Jersi og (Kirke) Skendsved, blev 1868 ved Kalkars Afgang dennes Efterfølger i Gladsakse og Herlev.

anbefalet Rørdam, der jo ogsaa var en særdeles respectabel Mand o. s. v.

Jeg havde dernæst en meget lang Samtale med ham, hvori jeg mindede ham om det mig givne Løfte og taledede *meget alvorligt og uforbeholdent*, som det nu eengang ligger i min Natur. Resultatet blev, at han paany vilde tage Sagen under samvittighedsfuld Overveielse.

Jeg afholder mig fra videre Reflexioner, som De selv kan anstille. Men aabenbart var det, at Rosenørn ikke har indskrænket sig til Indstillingen (hvor det af mig for Dem Anførte vistnok var indført, men med Tilføiende, at Han (Rosenørn) maatte finde det aldeles *uforsvarligt* at forbigaae Rørdam), men at han ogsaa maa have *talet* Meget til Kongen ikke blot imod mig, men ogsaa imod Dem. Hans Borneerthed synes at være gaaet over til en meget *daarlig* Handlemaade.

Det er jo altsaa rimeligt, at Kongen end eengang vil tale med ham, og da det er alt for rimeligt, at han egensindigt fastholder sit Forsæt, er det desværre alt for sandsynligt, at Kongen — skjønt han ifølge Alt, hvad af mig i Indstillingen er anført — *kan* tage Dem, dog omsider ender med at tage Rørdam.

Jeg anstiller ingen Reflexioner. Men lige som det her Meddeelte vil være Dem personligt ubehageligt, saaledes vil De finde, at det i mere end een Henseende maa være ubehageligt for mig. Thi hvorledes skal jeg kunne føre mit Embede med Held, naar jeg paa intet Punct bliver souteret?«

1866 27. Marts:

»I Anledning af, hvad De i Deres Sidste skriver om det 2det Præsteembede ved Domkirken, begynder jeg strax med at meddele, at *Tolstrup* allerede *er udnævnt* dertil. Dette gik meget let, thi Ministeren erklærede, at naar jeg skulde have min Villie med det 1ste Embede, var det bedst, jeg ogsaa fik den med det andet, for at det hele Ansvar

kunde falde paa mig. Jeg haaber, at De og Tolstrup ville kunne arbeide godt tilsammen¹.

Og nu, kjære Ven, skal jeg da have den Glæde at have Dem i min Nærhed og blandt mine nærmeste Medarbejdere! Herren velsigne Dem og Deres Gjerning og lade den blive frugtbar til hans Kirkes Opbyggelse iblandt os!

Vanskeligheder ville, som De siger, sikkert blive at imødegaae. Men det vil ved Herrens Naade gives Dem at overvinde det Onde med det Gode.

Hvad der i hele denne Sag særligt har afficeret mig, er, at samtlige Præster i Provstiet have petitioneret til Ministeriet om Rørdam eller Kalkar. Det er i Grunden et aldeles revolutionairt Skridt med *Forbigaaelse af Biskoppen* i en saadan Sag at henvende sig directe til Ministeriet, hvad Ministeren ogsaa har havt en Følelse af, forsaavidt som han, efter hvad der er mig underhaanden meddeelt, ikke har villet underrette mig derom, men strax *revet Petitionen istykker* som et upassende Product. Jeg begriber aldeles ikke dette Skridt, da saadant er uden alle Antecedenter og Prognostica her i Stiftet, og derhos de paagjældende Præster i det Hele ere trivielle og svage Personligheder, ja Flere af dem rene Nulliteter. Jeg begriber ikke, hvorfra Initiativet er kommet. Lorck i Hvedstrup² er den eneste Capacitet iblandt dem. Men fra ham er det ikke udgaaet. Han har

¹) Mange Aar senere talte Gude over Tolstrup ved hans Jordefærd. Med Taknemmelighed mindedes han deres Venskab og Samarbejde. Blandt andet ytrede han: »Jeg har kjendt ham og staaet i Venskabs Forbindelse med ham fra Ungdomstiden, da vi begge samtidig forberedte os til Præsteembedet.« (»Over Andenpræst ved Roskilde Domkirke Carl Johan Vilhelm Tolstrup ved hans Jordefærd den 10de August 1886« S. 7—15, Citatet S. 9).

²) Lorentz Lorck (1806—68), fra 1836 til sin Død Sognepræst i Hvedstrup og Flong. Han roses i stærke Udtryk af Biskop J. P. Mynster i dennes Visitatsdagbøger 1842 og 1850. Ved hans Jordefærd holdt Gude Hovedtalen, hvori han udtalte sig med megen Anerkendelse om den Afdøde (jvfr. »Ved Sognepræst Lorentz Lorcks Jordefærd«, 1868, S. 7—12).

gjennem Rothe gjort en Slags Undskyldning for sin Underskrift. Man havde aldeles ikke tænkt paa at fornærme Biskoppen, heller ikke at opponere mod nogen Anden, men kun at anbefale de hæderlige Mænd R. og K. Han erkjendte det nu som en Ubesindighed, at man havde forbigaaet Biskoppen, men man havde aldeles ikke tænkt derpaa. Nogen Dumhed kan maaskee være tilstede, hvad jeg næsten maa slutte deraf, at Rothe først behøvede min Explication for at indsee, at disse Præster havde forset sig i høi Grad og i Grunden fortjente en alvorlig Tilretteviisning af Ministeriet. Dog — jeg faaer vel nærmere Lys i Sagen.

Hvad *Dem* angaaer, staaer De jo udenfor det Hele, og det vil neppe være vanskeligt for Dem ved en venlig og broderlig Imødekommen at vinde disse Præster, der som sagt i det Hele ere svage, men af hvilke dog vel Flere ere modtagelige for en Beaandelse, naar den kan gives dem.

Jeg ønsker naturligviis at see Dem her i Stiftet, saa snart som skee kan. Det glæder mig, at De vil holde Afskeeds-Prædiken 2den Søndag efter Paaske.«

1866 11. April:

»Efter afholdt Confirmation er De uden Tvivl opfyldt af Afskeedstanker og Afskeedsprædikenen, som skal holdes paa Søndag. Her er det ikke vanskeligt at finde Stof og Idee, men vanskeligt er det ikke at overvælde. Jeg kan vel forestille mig, at De maae være dybt bevæget ved denne Afskeed, ved at forlade et Sted, hvor De uagtet mange Taalmodighedsprøver og mange aandelige Fastedage, dog har havt stor og riig Velsignelse, hvorfor ikke noksom kan takkes. Herren skjænke Dem ogsaa sin rige Velsignelse i Afskeedens Time.

Oppositionen har, som det kunde ventes, paa det Voldsomste udspyt sin Galde. Dog har det heller ikke fattedes paa Modartikler. Saaledes var der en god Replik i selve Dagbladet, og igaar Aftes en fra Indholdets Side meget god

Artikel i den Berlingske, hvis for mig aldeles ubekjendte Forfatter uden Tvivl maa være en ældre Præst¹. Interes-

¹) »Fædrelandet« for 3. April 1866 (Nr. 76; jvfr. en Rettelse i Nr. 78) indeholdt en meget skarp Artikel om den opsigtsvækkende Udnævnelse til Domprovst i Roskilde. Man fandt, at det var ganske uberettiget, at en af Æresposterne i den danske Kirke var blevet tildelt Gude, en Mand, der blot havde virket i en indskrænket Kreds, og hvis litterære Indsats var ganske ubetydelig. Denne var mest bemærkelsesværdig ved en Konfirmationstale, hvori der ofredes »næsten blasphemisk Smiger« paa Konfirmanden og hans Slægt. (Jvfr. her tidligere S. 195). Der var derfor al mulig Grund til at udtale den skarpeste Dadel overfor Kongen, der havde tilsidesat sin ansvarlige Ministers Indstilling, overfor Ministeren, der ikke havde staaet fast, og — især — overfor Martensen, som havde misbrugt sin Stilling som kgl. Confessionarius og blandet sig i ham uvedkommende Ting. Han havde »baade viist sin fuldstændige Mangel paa Fremsyn ved at antage Pastor Gude fra Hunseby for brugelig eller taalelig i noget af den danske Folkekirkes Tilsynsembeder (hvilket vel maa være Meningen med hans Udnævnelse til Domprovst), og som ikke har skammet sig ved at tilraade, hvad han maa have været sig fuldt bevidst var en aabenbar Uretfærdighed mod Andre, for at tjene en Ven og befordre en Discipel.« — Lignende Toner lod sig høre i »Dagbladet« for 5. April 1866 (Nr. 78, jvfr. ogsaa et Indlæg i Nr. 82). Ligesom »Fædrelandet« ankede ogsaa dette Blad over, at flere af den danske Kirkes mest fortjente Mænd var blevet forbigaaet til Fordel for en Mand, der ikke havde noget Navn som Gejstlig og i Litteraturen kun havde præsteret Ubetydeligheder, deriblandt Konfirmationstalen til den unge Grev Knuth, »der vakte en alt Andet end behagelig Opsigt ved den plumpe Hyldest, som i den ydedes den grevelige Æt, hvortil Konfirmanden hørte.« Hans eneste Adkomst til Embedet var, »at han hører til Biskop Martensens største Beundrere og er en af de mest fanatiske og forskruede Reaktionaire, der findes her i Landet.« Bladet slutter sig ganske til »Fædrelandets« Kritik af den utilgivelige Svaghed hos Ministeren overfor ukonstitutionelle Indflydelser, og finder det forkasteligt, at »Kirkens Tilsynsmand og Kongens Skriftefader, der synes at have tiet, høist med et beklagende Skuldertræk, hvor det var hans Pligt at tale,« i dette Tilfælde har formaaet at give sine Ord en saadan Vægt, at Kultusministerens Indstilling er blevet tilsidesat. — Af væsentlig samme Art var en Artikel i »Folkets Avis« for 4. April 1866 (Nr. 77), der angriber baade Martensen og Gude samt betegner den sidste som Biskoppens »fra Konfirmationstalen til den »høibaarne Yngling« noksom bekjendte velærværdige Protegé.« — »Berlingske Tidende« for 10. April 1866 (Nr. 94) bragte derimod under Mærket »G. J.« en Imødegaaelse af »Fædrelandets« »overfladiske« og »lidenskabelige« Angreb og fremhævede Gudes Fortjenester som Præst og Forfatter. Endelig

sant er det at see, at to af Domprovsterne i dette Aarhundrede kun vare 38 Aar ved deres Ansættelse¹.

Jeg skal imidlertid ikke forstyrre med Betragtninger Domprovstiet vedkommende, da De i denne Uge ganske maa tilhøre Hunseby og Lolland. Efter Afskedsprædikenen venter jeg at høre fra Dem, og af flere Grunde vil det være mig kjært at kunne see Dem i Sjællands Stift, saa snart som Omstændighederne tillade det.«

1866 20. April:

»Det glæder mig, at De nu vel har overstaaet Afskedsprædikenen, der vistnok maa have havt sit Angribende. . . .

Det vil gjøre mig meget ondt, dersom De ikke vil kunne holde Pintse med Menigheden i Roeskilde. Det ventes fra alle Sider, at De til den Tid vil være der, og det forekommer mig ogsaa, at det for Deres egen Skyld vil være meget ønskeligt, at dette kunde iværksættes. Det er ikke ønskeligt, at den især paa nærværende Tidspunct saa beredvillige Kritik skal faae Anledning til at klage over »Lang-

drager den til Felts imod det urigtige i Paastanden om, at Martensen havde blandet sig i ham uvedkommende Ting. Det var netop hans *Pligt* som Biskop at vejlede Kongen og Regeringen paa dette vigtige Punkt (ved Embedsbesættelser), og han handlede i saa Henseende blot i Overensstemmelse med et ministerielt Cirkulære af 1. Maj 1848. — Ogsaa »Dansk Rigstidende« for 7. April 1866 (Nr. 80 under Mærket »R—r«) forsvarede i en ledende Artikel med Varme Martensens Optræden dels ud fra Hensynet til, at Anciennitetsprincippet ikke burde være det alene raadende ved alle gejstlige Embedsbesættelser, dels ud fra Hensynet til, at det var vigtigt at faa de betydeligste kirkelige Embeder besat med Mænd af sande *evangelisk-lutherske* Grundsætninger. — Endelig indeholdt »Dagbladet« for 6. April 1866 (Nr. 79, af »X«) en Artikel, der paapegede, at det var mærkeligt, at netop den *liberale* Presse ikke vilde anerkende Martensens Mod til at gaa mod det bornerede Anciennitetsprincip. Spørgsmaalet burde alene være: hvem er den mest *kompetente* af Ansøgerne?

¹) Martensen maa sigte til Andreas Birch, født 1758, siden Biskop i Aarhus, der blev Domprovst 1796, og til Jens Michael Hertz, født 1766, siden Biskop i Ribe, der blev Domprovst 1804. (Jvfr. iøvrigt den citerede Artikel i »Berlingske Tidende« for 10. April 1866).

somhed« o. s. v., og jeg troer, at De ved at lade Pintsen gaae over forsømmer en Leilighed, som netop for Dem er gunstig, og hvor De vil kunne frembringe et fordeelagtigt Indtryk. Jeg maa imidlertid ganske henstille dette¹. Men skulde Christi Himmelfartsdag ikke være særdeles passende? Der er paa denne Dag tilforn holdt Bispevielse (hvad aldrig finder Sted paa 1ste Helligdag). Og saaledes finder jeg heller ikke, at Noget vil være til Hinder for, at De tiltræder paa denne Dag, der udtrykkeligt minder om Præsteembedets Indstiftelse. Om Tolstrup har jeg tilskrevet Ortved, at forsaavidt som den nye Domprovst endnu ikke maatte være ankommen, vil Ortved have at indsætte ham og anbefale ham til Menigheden. . . .

Gamle Sibbern — hvad mere vil interessere Dem — besøgte mig forleden for at sige mig, at han ganske var af den Mening, at det eneste Rette var, at De fik Domprovstiet, og at Biskoppen fremdeles burde beholde en overveiende Indflydelse ved Embeders Besættelse (hvad dog neppe vil blive Tilfældet). Kalkar og Rørdam vare saa gamle, at de aabenbart burde forblive i deres Menigheder. I det næste Hefte af sine »Samfundsbetragtninger« vilde han offentligt udtale sig om denne Besættelse af Domprovstiet².

Geheimeraadinde Lowzow³ agter at høre Dem ved Deres Tiltrædelse i Roeskilde.«

¹) Gude holdt — som Martensen havde ønsket det — sin Tiltrædelsesprædiken i Roskilde Domkirke paa Kristi Himmelfartsdag — den 10. Maj — 1866. Hans Prædiken ved denne Lejlighed er trykt i L. Gude, Prædikener holdte i Roskilde Domkirke, efter Forfatterens Død udgivne af A. S. Poulsen, 1895, S. 1—12. Han blev indsat som Domprovst ved Sjællands Stifts Landemode den 4. Juli 1866 (Acta Synodi Johanneæ, habitæ die 4to Julii 1866, p. 1). Martensens Tale ved Indsættelsen er trykt i hans »Taler ved Præstevielse, holdte i Aarene 1860 til 1868,« 1868, S. 245—56.

²) I andet (og sidste) Hefte af F. C. Sibberns »Samfundsbetragtninger«, udgivet Marts 1870, findes dog ingen Artikel af det paatænkte Indhold.

³) Formentlig Charlotte Sophie f. v. Blücher (1804—94), 1829 gift med senere Justitiarius i Højesteret, Gehejmekonferensraad Frederik Lowzow (1788—1869).